

Necîb Mahfûz'un Et-Tarîk İsimli Romanı

Najib Mahfuz's Novel Al-Tariq

Musa Yıldız*

Özet:

Bu çalışmada, Necîb Mahfûz'un et-Tarîk ("Yol") isimli romanı olaylar, kahramanlar, modern anlatım teknikleri, dil, tasvirler ve semboller açısından incelenmiştir.

Abstract:

The present study has dealt with Najib Mahfûz's novel al-Tariq ("The Road") in terms of events, heroes, modern narration techniques, language, descriptions and symbols.

Mahfûz** 11 Aralık 1911'de, sonraları birçok roman ve hikayesine konu olacak orta tabakadan insanların yaşadığı Kahire'nin el-Cemâliyye semtinde doğdu (Ferec,1990:22, Şukrî,1988:10). Daha sonra Kahire'nin kenar semtlerinden biri olan el-'Abbâsiyye'ye taşındı. İlk ve orta tahsilini burada tamamlayan Mahfûz, 1934 yılında Kahire Üniversitesi, Felsefe Bölümünü bitirdikten sonra edebiyata yöneldi (Şukrî, 1988: 12).

Mahfûz, Tolstoy, Dostoyevsky, Chekov, Maupassant, Shakespeare, Ibsen, Flaubert, Sartre, Camus, Mauriac gibi ünlü yazarların eserlerini okudu ve bunlardan etkilendi (Devvâre, 1989: 212-214). Arap dünyasında ise onun etkisinde kaldığı, düşünce yapısının ve kişiliğinin oluşumunda rol oynayan en önemli yazarlar 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd ve Tâhâ Huseyn'dir. Bizzat kendisi yazarlığı 'Akkâd'dan, akılcılığı ve batıyla verimli iletişim kurmayı ise Tâhâ Huseyn'den öğrendiğini söylemektedir (eş-Şeyh, 1987: 29).

* Gazi Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Bölümü, Araştırma Görevlisi.

** Hayatı ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, Musa, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1992; Ürün, Kazım, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, Konya-1997, Esra Yayınları.

Daima halkı öne çıkarması ve sosyalist görüşleri ile tanınan Kıpti yazar Selâme Mûsâ da, onun etkisinde kaldığı bir başka isimdir. Mahfûz'un roman yazarlığına eski Mısır tarihini konu edinen romanlarıyla başlaması tamamiyle Selâme Mûsâ'nın etkisiyledir. Bu romanları Abesü'l-Akdâr (1943), Radûbis (1943) ve Kifâh Tıybeh (1944)'dir. Daha sonra toplumcu gerçekçi roman yazmaya yönelmiştir. (en-Nessâc, 1980: 49) Bu romanların en ünlüleri Mısır toplumunun bir yansıması olan Kahire'nin el-Huseyn semtindeki bir sokakta yaşanan olayları konu edinen Zukâku'l-Midakk* (1947) romanı ve orta halli bir Mısır ailesinin üç kuşağının yaşantısını anlatan Beyne'l-Kasreyn (1956), Kasru's-Şevk (1957) ve es-Sukkeriyye (1957) romanlarından oluşan üçlemesidir.

1952 devriminden sonra bir süre edebiyattan uzak kalan Mahfûz, 1959'da el-Ehrâm gazetesinde tefrikasına başladığı Evlâd Hâretinâ adlı sembolik romanıyla yeniden ortaya çıkar. Bu romanını daha sonra el-Liss ve'l-Kilâb** (1961), es-Sümmân ve'l-Harîf (1962), et-Tarîk (1964), eş-Şehhâz (1965), Seresere Fevka'n-Nîl (1966) ve Mirâmâr (1967) adlı sembolik romanları izler (Devvâre, 1989:108). Eleştirilenler Mahfûz'un 1952 sonrasına "felsefi gerçekçilik" ya da "yeni gerçekçilik" adını vermişlerdir (eş-Şeyh, 1987:13). Mahfûz'un 1988 yılı Nobel Edebiyat ödülünü almasında bu sembolik romanların büyük payı vardır.

Necîb Mahfûz'un 1964 yılında yayımladığı et-Tarîk adlı romanı, 1959 yılında yayımlamaya başladığı bir dizi sembolik romanın üçüncüsünü oluşturur. Mahfûz'un bu romanı, hiç tanımadığı babasını aramaya koyulan Sâbir adında bir gencin, annesinin ölümünden sonraki hayatının öyküsüdür. İskenderiye'de genelev patroniçesi olan annesi onu rahat ve lüks içerisinde büyütmiştir. Annesi karanlık işler çevirmesi sebebiyle tutuklanır ve beş yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakılır. Bu arada tüm mallarına da devlet tarafından el konulmuştur. Daha hapisteyken hastalanmış olan anne çıktıktan sonra da fazla yaşamaz. Anne daha önce oğluna, babasının öldüğünü bildirmişken, şimdi ölüm döşeginde olduğu sırada, onun Kahire'de yaşadığını ve çok zengin bir kişi olduğunu söyler ve onu arayıp bulmasını ister. Babasıyla ilgili olarak adından başka bir şey bilmeyen Sâbir, elinde annesinin evlilik cüzdanı ve dü-

* Ayrıntılı bilgi için bkz. YÜKSEL, Azmi, "Necîb Mahfûz'un Zukâku'l-Midakk Adlı Romanı", Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi., Cilt 8, Sayı 1, s. 283-305, Ankara-1992.

** Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahfûz, Necîb, (Çev: Er, Rahmi), Hırsız ve Köpekler, Ankara-1996, Vadi Yayınları; ER, Rahmi, "Necîb Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı Üzerine", TÖMER Dil Dergisi, Sayı 46 (Ağustos 1996), s.5.

gün fotoğrafıyla birlikte onu aramaya önce İskenderiye'de başlar. Burada izine rastlayamayınca, annesinden kendisine kalmış olan mirası satarak Kahire'ye gider ve orada bir otele yerleşir. Telefon rehberinden babasının adını araştırır. Aynı adı taşıyan üç kişiyi telefonla arar, ancak bunlardan hiçbirisi babası değildir.

Sâbir, kaldığı otelin yaşlı sahibinin genç hanımı olan ve daha önce İskenderiye'de sevdiği bir kıza çok benzeyen Kerîme ile cinsellik yönü ağır basan bir ilişkiye girer. Bu arada, babasını aramak için ilan verdiği Ebû'l-Hevl gazetesinde çalışan İlhâm isimli dürüst, ahlaklı, kültürlü bir kızla tanışır ve onunla da arkadaşlık kurar. Sâbir artık bu iki bayan arasında bocalamaktadır. Kerîme ile yaşadığı yasak aşkı bu kıza ve onun evlenme teklifine tercih ederek sonunda Kerîme ile birlikte, onun yaşlı kocası olan 'Amm Halîl'i öldürmeyi ve onun servetine konmayı planlar. Öldürme eylemini gerçekleştirdikten sonra öldürülen otel sahibinin yardımcısı olan 'Amm Muhammed es-Sâvî'nin sözleri üzerine Kerîme'nin kalan serveti eski kocası Muhammed Receb'le yemeyi planladığını düşünerek Kerîme'yi de öldürür. Böylece aslında babasını aramak için geldiği Kahire'de, iki cinayet işlemiş olur ve Sâbir polis tarafından yakalanır. Suçunu itiraf eder, yargılanır ve idama mahkum edilir. Sâbir hapiste infazını beklerken yaptığı hatalarını anlar. Ama iş işten geçmiştir. Sonunda kaderine teslim olur ve roman onun "ne olacaksa olsun" sözleriyle son bulur.

Romanın baş kahramanı Sâbir er-Rahîmî, İskenderiye'de genelev patroniçeliği yapan Besîme 'İmrân'ın oğludur. Annesi hayatta olduğu sürece lüks, eğlence ve rahat içerisinde yaşamış, onun tutuklanması, devlet tarafından mallarına el konulması ve beş yıl hapis yattıktan sonra çıkar çıkmaz ölmesi üzerine yapayalnız kalmış, otuz yaşlarında bir gençtir. Kendisini insanlardan üstün gören, gururlu, kibirli bir kişiliğe sahiptir. Bu yaşına kadar annesinin parasıyla yaşadığından geçerli bir mesleği de yoktur.

Romanın başlarında ölmesine rağmen romanın sonlarına kadar oğlu Sâbir üzerinde etkisi devam eden bir diğer kahraman Besîme 'İmrân'dır. Sâbir'e hamile iken o zaman bir üniversite öğrencisi olan kocası Seyyid Seyyid er-Rahîmî'yi terkederek başka bir adama kaçmıştır. İskenderiye'de bir genelev işletmektedir. Karanlık işler çevirdiğinden malına devlet tarafından el konulmuş ve hapse atılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra da pek fazla yaşamamıştır.

Romandaki olayların yönlendirilmesinde etkisi olan bir diğer kahraman da yaşlı otel sahibinin genç hanımı Kerîme'dir. Daha önce teyzesinin oğlu olan

Muhammed Recep'le evlenmiş ve ondan ayrılmıştır. Zenginliği sebebiyle kendisinden yaşça çok büyük olan otel sahibi 'Amm Halil'le evlenmiştir. Otelde kalan Sâbir'le ilişki kurmuş ve onunla anlaşarak malına sahip olmak için kocasını öldürmeyi planlamıştır. Bu plan üzerine Sâbir yaşlı kocasını öldürmüştür. Otel'de çalışan Muhammed es-Sâvî'nin Kerîme'nin kalan serveti eski kocasıyla yemeyi düşündüğünü söylemesi üzerine, Sâbir tarafından boğularak öldürülmüştür.

Baş kahraman Sâbir'i hep iyi yönde yönlendiren Bir başka kahraman da İlhâm'dır. Sâbir'in babasını aramak amacıyla ilan verdiği Ebû'l-Hevl gazetesinde çalışan, şık giyimli, narin yapılı, esmer tenli, mavi gözlü, güzel yüzlü, çekici, insanlara güven veren bir genç kızdır (S.46)*. Ticaret lisesi mezunu olup eğitimini Ticaret Yüksek Okulunda devam ettirmektedir (S.89). Babasından ayrılmış olan annesiyle birlikte oturmaktadır. Sâbir onunla gazetede tanışmış ve arkadaş olmuştur.

Ayrıca romanda olayların gerisinde rol alan ikincil kahramanlar da vardır. Bunlar; tasavvuf ehli Şeyh Zendî Efendi, İskenderiye'den ayrılırken Sâbir'in kalan eşyalarını sattığı annesinin arkadaşı Nebeviye, Sâbir'in kaldığı otelin yaşlı sahibi 'Amm Halil Ebu'n-Necâ ve onun yardımcısı 'Amm Muhammed es-Sâvî ile yine aynı otelde hizmetçilik yapan 'Ali Serîkûs, Kerîme'nin evlenip ayrıldığı eski kocası Muhammed Receb, Sâbir'e babasını bulması konusunda yardımcı olan gazeteci İhsân et-Tantâvî ve Sâbir'in avukatlığını üstlenen ağabeyi Muhammed et-Tantâvî'dir.

Roman, Sâbir'in annesi Besîme İmrân'ın cenaze defin merasimiyle başlar. Romanın, Mısır'ın ahlaken çökmüş sosyal hayatının adeta bir sembolü olan annenin toprağa gömülmesiyle başlaması, romanda sağlıklı, yeni bir yaşamın başlayabileceğinin ilk işaretleridir. Ama geçmişinden farklı bir geleceği olacak mıdır? Acaba Sâbir gibi genelev kazancıyla miskin bir hayat yaşayan bir kişinin, alıştığı hayatın tersi yeni bir hayat yaşaması mümkün müdür? Onun bu romandaki yolculuğu bu soruların cevabını verecektir. Fakat romanın başlarındaki bazı işaretler, örneğin; Sâbir'in babasını servetine kavuşmak için araması, annesinin ona sağladığı hayatının etkisinin devam ettiği sinyallerini verir gibidir. Zaten romanda yazar, "Besîme, böylece bir yandan veraset yoluyla diğer yandan ona sağladığı eğlenceli hayat yoluyla oğlu Sâbir'in ruhunda tah-

* Bundan sonra metin içinde parantez arasında sayfa numaraları verilerek gösterilecek olan romana yapılan göndermeler et-Tarîk, Daru'l-Kalem, Beyrût-1972 tarihli baskıya aittir.

rip edici izler bırakmıştır. Oğlunu çok sevmiş, onu şımartmış, ona hesapsızca para harcatmıştır. Böylece Sâbir alın teriyle kazanç yolunu öğrenememiştir. Geçimini sağlayacağı bir iş de kuramamıştır” (S. 22, 46, 90) sözleriyle annesinin ölmesine rağmen çocuk üzerindeki etkisinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Aslında romanın ilk sayfalarında Sâbir annesine, “Gerçekte sen bana en güzel şekilde yaşamayı öğrettin. Ama bunun benim aleyhime olacağından korkuyorum.” diyerek yetiştirme tarzının sonraki hayatını etkileyeceği sinyallerini vermektedir (s. 10).

Yazar, Sâbir'in geçmişiyle ilgili kesik kesik bilgiler vermeye ayrı bir özen gösterir. Çeşitli yerlere ustaca serpiştirilen bu bilgiler bir yandan kahramanın geçmişiyle bu ânı arasındaki bağı sağlam tutmaya dönük bir işlev görürken, diğer yandan onun şimdiki eylemlerinde ve düşüncelerinde görülen sapmaların bu geçmişinden kaynaklanmakta olduğu izlenimini güçlü bir şekilde verme amacına dönük gibidir. Zaten Yazarın romanda Anne ile Kerîme'yi bir yana, babası ile İlhâm'ı öbür yana koyarak bir karşılaştırma yaptığı da görülmektedir. “Aklı ona İlhâm'ı terketmeyi tavsiye eder. Ama onun buna gücü yetmemektedir. Ona vaat ettikleriyle İlhâm, babası gibidir. O gerçekleşmesi çok zor bir hayaldir. Kerîme ise ona verdiği zevk ve işlettiği suç konusunda annesinin canlı bir uzantısıdır.” (s. 113).

Bazı eleştirmenlerin de ifade ettiği gibi (örneğin Devvâre, 1989:126) roman hayli sembol yüklüdür. Kerîme'nin yaşlı otel sahibiyle ikinci evliliğini yapmasına rağmen ilişkilerini gizlice devam ettirdiği söylenen ilk kocası Muhammed Recep, hiç çalışmadığı, sürekli eski karısından para sızdırdığı için sömürgeciliği, iyi gelir getiren bir mülk sahibi olduğu için 'Amm Halil kapitalizmi, 'Amm Halil'in her türlü işinde yardımcı olması sebebiyle otel sahibinin yardımcısı olan Muhammed es-Sâvî kapitalizmin ve fırsatçılığın hizmetinde çalışan bir bürokrasiyi, otelde akla gelen tüm hizmetleri yapan bir kişi olduğu için otel hizmetçisi 'Ali Serikûs sömürgeciliğin, fırsatçılığın ve kapitalizmin hizmetinde olan bir halkı sembolize etmektedir.

Romanda baba için “sınırsız yetkiye sahip, geldiğinde dünyayı sarsan” (s.15) gibi sıfatlar kullanılmaktadır. Bir insan için olağanüstü hatta belki sadece Allah'a özgü sayılabilecek nitelikteki bu vasıflarla babanın mücehhez kılınması, onu aramanın Allah'ı arayış olduğu şeklindeki değerlendirmeleri destekler mahiyettedir. Üstelik burada babaya ad olarak kullanılmış olan Seyyid Seyyid er-Rahîmî ismi de sıradan bir isim olmaktan daha işlevseldir. Al-

lah'ın rahman ve rahim sıfatlarıyla, efendi oluşu sıfatı, "er-Rahîmî" ve "Seyyid" sözcükleriyle bu isme giydirilmiştir. Bu da baba ile Allah'ı özdeş tutan değerlendirmelere haklılık payı kazandıran önemli bir unsurdur. Buradan hareketle romana ad olan et-Tarîk sözcüğünün alegorik bir yapıya sahip olduğu sonucuna varmak, hiç de zor değildir. Bu sözcük görünürde "babayı aramada katedilen yol" anlamına gelirken, "baba" ya yüklenmiş olan sembol nedeniyle "Allah'a giden yol" anlamı da taşımaktadır. Sâbir'in babaya, daha doğru bir deyişle Allah'a, yani esenliğe ulaşmamış olması, bu yolda yürürken onun kendini pisliklerden ve sapmalardan kurtaramamış olmasıyla açıklanabilir. Yazara göre amellerini ve niyetlerini kötülüklerden arındıramamış bir kişi, arzulara da esenliğe de ulaşamaz. Yazarın öne çıkartmaya çalıştığı bir başka düşünce ise, insanın geleceğinin geçmişi üzerine kurulacağı, bireyin kötü akibetinin, yine kötü ve sağlıksız bir temele dayanmış olan geçmişinin doğal bir sonucu olduğudur.

Kerîme, Sâbir'in geçmişinin ve kötülüğün sembolü iken İlham iyiliğinin sembolüdür. Sâbir kötülüğün sembolü olan Kerîme'nin yolundan gidecek olursa suç işleyecek, İlham'ın yolundan gidecek olursa başarıya ulaşacaktır. Romanda da "İlham altında güven içerisinde yürünen berrak bir gökyüzüne, Kerîme ise gök gürlmesi ve şimşeklerin çaktığı, yağmurların yağdığı, bulutlu bir gökyüzüne" benzetilmektedir (S.108). Burada Kerîme ölen annesinin yerine geçmiş bir kadını, İlham ise aradığı babasını temsil etmektedir. Ayrıca İlham ahlaki değerlere ve geleneklere bağlı olarak çalışan genç kızın örnek tipidir (S.5). İlham ona devamlı olarak çalışmayı ve evliliği tavsiye eder (S.116/151). Mahfûz iyiliğinin sembolü olan İlham aracılığıyla okuyucuya bazı mesajlar da vermektedir. Çalışmamayı, boşta gezmeyi "insanlığın düşmanı" olarak niteleyen (S.87) İlham Sâbir'e çalışmayı ve evliliği tavsiye etmektedir. İş ve evlilik Mahfûz'un romanlarında ahlaki değerlerden yoksun kahramanların pek çoğuna tavsiye ettiği bir çözümdür ve hayatın gayesi sorusuna Mahfûz'un verdiği cevabın bir kısmıdır (Milson, 1970:272).

Romanda her şeye rağmen iyilik yapmayı tercih eden ve sadık bir dost olan İlham ile kendi menfaatleri uğruna her şeyi mubah görerek başkalarını kullanmasını çok iyi bilen Kerîme arasında bir tezat vardır ve yazar iyi-kötü dengesini çok iyi kurar. Aynı denge Sâbir'in hayatı boyunca toplum tarafından kabul görmeyen işlerle uğraşan karanlık bir geçmişe sahip annesiyle, merhametli ve iyilik sever bir insan olduğu söylenen babası arasında da söz ko-

nusudur. Bu sayede yazar, kahramanı iyiyle kötü arasında bir tercih yapma konumuna getirir.

Romanda Mısır toplumunun inanç yapısını ortaya koyan şahıslara da rastlamaktayız. Bunlardan birisi de Sâbir'in babasını aramaya başlamadan önce İskenderiye'de görüştüğü tasavvuf ehli bir zat olan Şeyh Zendî Efendi'dir. Zendî Efendi ona "Arayanın bulacağını..., isteğine ulaşacağını..., babasının sağ olduğunu, sabırsızlıkla onu beklediğini, sabrederse onu bulacağını" söyler (s. 25-26). Mahfûz'un kahramanlarının sıkıntılı anlarda yardım istemek için tasavvuf ehli insanlarla görüşmesi diğer romanlarında da görülmektedir. Örneğin; Şeyh 'Ali el-Cüneydi (el-Liss ve'l-Kilâb, s.112). Sâbir, Zendî Efendi ile görüşmesinin yanında İskenderiye'de el falına da baktırır (s..25). Ayrıca Kahire'de de medyumluk yapan bir kişiyle geleceği hakkında bir şeyler sormak için gitmiştir. Fakat adam falcılık suçlamasıyla polis tarafından tutuklandığından onunla görüşmemiştir (s. 114). Romandaki bu olay, çaresizlik içerisinde olan insanların falcı, medyum, tasavvuf ehli vb. kişilerle görüşmelerinin Mısır toplumunda önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir.

Romanda Yazarın Sâbir'le zaman zaman karşı karşıya getirdiği, onun bir nevi vicdanının sesi diyebileceğimiz kör bir dilenci bulunmaktadır. Bu dilenci Kahire'ye geldiğinde karşılaştığı ilk kişidir (s.31). Yaşlı dilenci gençliğinde güçlü, kuvvetli bir kişiyken şimdi malını mülkünü, gücünü ve gözlerini kaybetmiştir (s. 172) Sâbir ise annesinin ölümüyle birlikte her şeyini kaybetmiştir. Böylece aralarında bir benzerlik söz konusudur. Dilenci kördür, Sâbir'in ise basireti kapalıdır. Yani adeta bakar kördür (eş-Şattî,1976:249). Sâbir, Kerîme ile olan ilişkisinden sonra babasını aramaktan rahatsızlık duyduğu için vicdanının sesi olan dilencinin sesini işitmekten de rahatsızlık duymaktadır (s.126) (Sa'îd, 1981:190). Dilenciyle son karşılaşmaları da, kendisine ihanet ettiğini düşündüğü Kerîme'yi öldürmek için onun bulunduğu eve doğru koşarken çarpışmalarıdır. Bu çarpışmadan sonra dilenci "Rabbimiz gözünü açsın, bir iyilik olarak da yolunu aydınlatsın" (s.196) diyerek yoluna devam etmiştir.

Romanda zaman zaman duyulan ve otelin yakınındaki camiden gelen (s.44) ezan sesi işlevsel bir foksiyon görmektedir. En sıkıntılı durumlarında Sâbir'i doğru yola davet etmenin bir yolu olarak kullanılmıştır. Kerîme ile geçirdiği ilk geceden sonra rüyasında babası onun yanına gelmiş ve beraberinde kızı İlhâm'ı onunla yatması için getirmiştir. Ezan sesiyle uyanıncaya kadar rüyalar peşpeşine devam etmiştir. Bir başka sefer rüyasında İlhâm'a tecavüz

etmek istediği sırada yine sabah ezanını okuyan müezzinin sesi yükselmiştir (s.104) Her iki olayda da Sâbir'in doğru yoldan ayrıldığıнын vurgulanması için ezan sesi bir sembol olarak kullanılmıştır (eş-Şattî, 1976: 37).

Romanda sıkça kullanılan ez-zalâm ("karanlık") kelimesi Sâbir'in psikolojik durumunu, adeta onun karanlık işlere gömülü olduğunu okuyucuya sürekli anımsatan bir sembol olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda Sâbir'in suç işlemesini engellemeyen kapalı basiretinin de bir karşılığıdır. Bu sözcük romanda toplam ellibir yerde geçmektedir. İlk defa, Sâbir'in bir gece oteldeki odasında uyurken odanın dışından gelen ayak sesleriyle uyandığı sırada "Orada çok yoğun bir karanlık vardı. Pencereden de hiç ışık gelmiyordu." (s.72) şeklinde geçmektedir. Dışarıdan gelen ayak sesleri de Kerîme'ye aitti. O gece Kerîme ile birlikte olduğunda karanlık kelimesi bir kaç kere daha şu şekilde tekrarlanmıştır; "Zifiri karanlıkta ateşten bir dalga yayıldı."(s.73) , "Karanlık bastırıldı ve ortalığa hafif bir koku yayıldı."(s.74), "Karanlığa rağmen, masumane kurnazlığından utandı." (s.77). Başka bir yerde, Sâbir'in odasında Kerîme'yi beklediği bir anı anlatmak için "Ümitsizlik karanlığı yoğunlaştırdı"(s.115) şeklinde kullanılmıştır. Böylece karanlık Sâbir'in otelde kaldığı eski eşyalarla dolu odasıyla ve ölen anesinin yaşayan bir uzantısı olan Kerîme'nin kişiliğiyle özdeşleşmiştir. Kısacası bu romanda karanlık aydınlığa hakim olduğundan kötülük iyiliğe galip gelmiştir, denebilir. Buna karşın İl-hâm'la beraber olduğu anlarda aydınlık, parlaklık, gündeğümü gibi (s. 84) kelimeler kullanılmıştır.

Eleştirmenlerden es-Seyyid Ahmed Ferec, bu romandaki gerçeğin hayal mahsulü olduğunu, insanın gerçekte oğlunu arayacağını, çoğunlukla kayıp babayla meşgul olunmadığını, oğlunun babanın varlığının bir devamı olduğunu, fakat yazarın buna önem vermediğini, önem verdiği şeyin ise sadece insan türünün varlığını devam ettirmesi olduğunu söylemektedir (Ferec,1990:167). Romanın ilk sayfalarında Sâbir annesine babası için "o beni niye hiç aramadı?" diye sorar. Annesi de "o senin doğduğunu bilmiyor ki" (s. 15) diye cevap verir. Bu sözlerinden de babanın bir çocuğu olduğundan haberdar olmadığını, hanımının ona hamileyken başka bir adama kaçmak suretiyle onu terk ettiğini, babanın o sıralarda bir üniversite öğrencisi olduğunu anlamaktayız. Dolayısıyla es-Seyyid Ahmed Ferec romanın başındaki bu küçük ayrıntıyı gözden kaçırmış görünüyor.

Bu roman babanın aranışı ve bulunamayışı bakımından Sofhocles'in Kral

Oidipus'unu çağrıştırmaktadır. Sâbir babasını aramak için Kahire'ye gider, Oidipus ise Thabeai şehrine gider. Yıllarca hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı babasının bir Kral olduğunu öğrenir. Sâbir de nerdeyse yasak bir birleşmenin meyvası olduğunu düşünürken birden annesi, ölümünden önce babasının zengin bir insan olduğunu ve Kahire'de yaşadığını söylemiştir. Oidipus bilmeden babasını öldürmüş ve gerçekte annesi olan öldürdüğü kişinin hanımıyla evlenmiştir. Bu romanda ise Sâbir, babasının bir uzantısı sayılabilecek Halil Ebû'n-Necâ'yı öldürerek annesinin bir uzantısı olan Kerîme ile evlenmeyi planlamıştır. Her iki kahraman da babasını arama gibi bir amaçla yola çıkmış, Oidipus bir cinayet işlemiş, Sâbir ise iki cinayet işlemiştir. Sonunda Oidipus gerçekleri göremeyen gözlerini kör ederek kendisini memleketinden sürgün etmiştir. Hatalarının farkına varan Sâbir ise idama mahkum edilmiştir. Her iki eserde de olgunlaşma sürecini tamamlayan kahramanlar trajik bir sonla karşılaşmışlardır. Bu benzerliğin bir tesadüf mü olduğu anlaşılammaktadır. Zaten eleştirilenlerden Ğâli Şukrî de Sâbir'in geçmişiyle, âniyle ve geleceğe yönelik planlarındaki başarısızlığıyla tam bir trajedi kahramanı olduğunu vurgulamaktadır (Şukrî, 1988:388).

Ma hfûz, romanının sonlarına doğru geçen olayların bir değerlendirmesini yapar ve bu değerlendirmeleri; "er-Rebî" dergisinde bir grup fikir adamının yaptığı yorumlarmış gibi aktarır. Bir profesör, asıl suçlunun yaşlı 'Amm Halil ile genç Kerîme'nin denk olmayan evliliği olduğu üzerinde durmaktadır. Bir gazete yazarı da ilk suçlunun yoksulluk olduğu, yoksulluk sebebiyle Kerîme'nin ilk kocası tarafından ikinci kocasına satıldığı, Kerîme'nin ise toplumsal tabaka kurbanı olduğu görüşünü savunur. Bir psikoloji Profesörü de, Sâbir'in annesine düşkün olduğu, onun suç işlemesinin iki sebebe bağlı olduğu, bunlardan birincisinin Kerîme'yi annesinin alternatifi olarak görmesi ve ona bağlanması olduğu, ikincisinin ise bilinçsizliğinin onu annesinin intikamını almak için devletin sembolü olan otel sahibini öldürmeye sevk ettiği ve annesinin servetine el koyduğu gibi o da devletin sembolü olan otel sahibinin servetine el koymak konusunda tamahkârlık ettiği şeklinde değerlendirilmektedir. Bir din adamı da problemin özünde kaybolmuş inanç problemi olduğunu belirtir. Ona göre Sâbir, babasını aramaya sarf ettiği çabanın onda birini Allah'ı arama konusunda sarfetmiş olsaydı, Allah ona dünya ve ahirette babasında aradığı her şeyi verirdi (s.204-206). Yazar, bu şekilde yorumlar yaparak toplumda söz sahibi her kesimden insanın romanda ortaya çıkan olumsuz so-

nuçları kendi bakış açılarından değerlendirmelerini verir. Belki de böyle bir yorum yapma yoluna gitmesinin sebebi romanın iyi anlaşılmasına katkıda bulunma olabilir.

Roman beklenmedik bir anda son bulur ve romanın bitiminde okuyucunun kafasındaki pek çok soru yanıtız kalır. Örneğin; Kerime'nin Sâbir'i kandırıp kandırmadığı, başka bir adamla serveti yeme düşüncesi yolunda onu kullanıp kullanmadığı ya da gerçekten Sâbir'le birlikte yaşama arzusuyla mı onu cinayete teşvik ettiği, aramak için yola çıktığı babasının varlığı gibi... Romanda "Ancak kimse Kerime'nin doğru ya da yalancı, Seyyid Seyyid er-Rahîmî'nin var ya da yok olduğunu bilememektedir." (s. 207) diyen Sâbir'in zihninde de bu konuların yanıtız kaldığına işaret edilmektedir. Yazarın böyle bir yola başvurmasının sebebi kanaatimizce; romandaki merak ve sürükleyicilik unsurlarına önem verme ile bazı yorumları okuyucuya bırakma eğiliminden kaynaklanabilir. Romanda yanıtız kalan soruların yanısıra, sonu da kapalı bitmiştir. Acaba esrarengiz baba oğlunun idama mahkum edildiğini duyup, gelecek onu kurtarmış mıdır, yoksa idam edilmiş midir? Eleştirmenlerden Muhammed eş-Şantî, Mahfûz'un hikayelerinin sonlarının kapalı bitmesinin sebeplerini üç noktada özetlemektedir;

1) Romancının bize çözümü vermesi ve haberlerde olduğu gibi kahramanın hayatının sonuna kadar onu takip etmesi görevi değildir. Onun görevi herhangi bir probleme karşı okuyucunun duygularını yoğunlaştırmak ve okuyucuyu o problemi çözmek için gayret göstermeye sevkettir. Bu sebeple okuyucunun kahramanın sonunu bilmesi önemli değildir. Asıl önemli olan onun problemini hissetmesidir.

2) Necib Mahfûz'un fikirlere ve ahlaka bakışı ihtimale dayanır. Bir olayın olma oranı ile olmama oranı veya doğru ya da yanlış olma oranı yüzde elli yüzde ellidir.

3) Yazar, değişimin gelişmeye götürmeyeceğini düşünür. Böylece bulunduğu konumdan kurtulmaya çalışan kahramanlar başarısızlığa uğrarlar veya sonuçları belli olmaz. En azından başarıya mı ulaşacaklar yoksa başarısız mı olacaklar bilinmez. (eş-Şantî, 1973:22-23).

Roman yer yer bir macera romanı veya polisiye roman hüviyetine bürünür. 'Amm Halil cinayetinin planlanması, uygulanması (s.122-123), tahkikat sırasında otelde usta bir soyguncunun yakalanması üzerine cinayetin hırsızlık sebebiyle işlenebileceği ihtimali üzerinde durulması (s. 129), polisin cinayet

sonrası yaptığı araştırma sırasında, otelde kalanların ifadelerinin alınması (s. 153-167) vb. gibi durumlar merak ve sürükleyicilik unsurlarının çok iyi kullanıldığı romana bir polisiye havası katmaktadır. Sasson Somekh, bu konuda "Özellikle Sâbir'in es-Sâvi ile cinayet sonrası konuşmaları Mısır'ın en başarılı polisiye yazarının Mahfûz olduğu inancına bizleri götürür." demektedir (Somekh, 1973:225).

Romanda monotonluğa fırsat vermemeye, okuyucu sıkıkmama ve akıcılığı koruma vb. amaçlarla modern anlatım teknikleri ustalıkla kullanılmıştır. Her şeyi bilen anlatıcı- yazar, romanın başından sonuna kadar diyaloglar dışında 3.tekil şahıs anlatım şekliyle ("o" lu anlatım) olayları aktarmaktadır. Ayrıca iç monolog tekniği, iç dünyasında olanları okuyucunun da öğrenmesini sağlamaktadır. İç monologlar, kahramanın duygu ve düşüncelerini, iç dünyasında yaşadığı gerilimi aktarabilmek amacıyla anlatım üslûbuna bitişik olarak verilmektedir. Romanın başlarında, Sâbir'in içinde bulunduğu sıkıntılı durumu, yine onun kendi kendine yaptığı konuşmadan öğreniyoruz. "Nerede gerçek ve nerede hayal? Sesi hala kulaklarında çınlayan annen öldü. Ölü baban ise hayata yeniden geliyor. Sana gelince suç ve genelevle kirlenmiş geçmişiyile mücadele eden, onur, özgürlük ve barışı bir mucizeyle bekleyen, iflas etmiş birisin." (s.21). Başka bir yerde de Sâbir 'Amm Halîl'i öldürmeyi planladıktan sonra otelin lobisinde ona bakarak içinden geçirdiği şu düşünceleri yer almaktadır. "...İşte 'Amm Halîl Ebû'n-Necâ, soğuk sabahı karşılıyor, eli de devamlı titriyor, ölümü düşünmüyor. Akşam saat onda ömrün sona erecek... Sen bilmiyorsun, ama ben biliyorum ..." (s.125). Bunun yanında montaj tekniği de kullanılmakta ve iki ayrı sahne "ve" bağlacıyla olayların devamlılığını vurgulamak için birleştirilmektedir (s. 77, 79). Rüya yoluyla anlatım tekniği de büyük bir ustalıkla kullanılmaktadır. Rüyalar eğer gerçek hayatı yansıtıyorsa "uyanır" kelimesiyle bitmektedir. (s. 13) Romanın girişinde cenaze defin merasiminden sonra flash back/geriye dönüş tekniği kullanılarak Sâbir'in annesiyle ölmeden önce yaptığı, romanın düğümünü oluşturan konuşmalar verilmektedir (s.7-20).

Romanın örgüsü çok sağlamdır. Eser 16 bölümden oluşmakla birlikte, aradan bir bölüm çıkarıldığı takdirde bütün kareler bozulacak gibidir. Romanda, Mahfûz'un daha önceki romanlarda karşımıza çıkan ve Şukrî Muhammed 'İyâd'ın deyişiyle (ER,1996:26) "harita üzerinde işaretlenmiş-cesine" kesin çizgilerle belli mekan tasvirleri pek yoktur. Sadece birkaç yerde

kısa tasvirlerle yetinilmiştir. Buna örnek olarak Sâbir'in kaldığı otelin tasvirini verebiliriz: "Toprak duvarlı, dört katlı, yol seviyesinden biraz yukarıda girişi bulunan, dikdörtgen şeklinde bir girişe açılan, üst tarafı kavisli yüksek bir kapısı olan eski bir binadır."(s.31). Bunun yanısıra bazı tasvirler kahramanın psikolojik durumunu yansıtmak amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin; İskenderiye'den trenle ayrıldığı sırada "Tren yerleri sarsarak uzaklaşırken gözü İskenderiye'ye takıldı. Onu bulutların altında sonbahar rüyasına dalmış hayaller şehri olarak gördü. Yarı boş, görkemli caddelerine yayılan kasım ayının ilk günlerinin hoş kokusuyla hava soğuktu. Sıcak uzun bir nefesle İskenderiye'ye, annesine ve çeyrek asırlık hatıralarına veda etti."(s.28) şeklinde geçmektedir. Burada İskenderiye'nin dış tasviri, Sâbir'in iç dünyasındaki çalkantılarının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil olarak da romanda, diyaloglar da dahil hemen hemen tamamen yazı dili olan fasih Arapça kullanılmıştır. Romanda fasih dilde karşılığı olmasına rağmen günlük dildeki kullanımıyla verilen kelimeler; Osmanlıca'dan geçen kenebe (36), efendî (66), bastırmâ (117) gibi kelimeler, halk dilinden alınan baltacı/kabadaı, bürmeci/başıboş gezen, kavvâd/pezevenk (s.6), temercî/hastabakıcı (41), havâce/yabancı (46) gibi kelimeler ile batı dillerinden alınan cûnella/etek, billûze/bluz, eşarb (40), taverna (49), büfe (50), bijâma (72) ve sifon (140) kelimelerinden ibarettir. İşte bu gramatik dil romanı gerçekçilikten bir nebze olsun uzaklaştırmaktadır. Çünkü en azından diyaloglarda konuşan kişinin kültür seviyesini göstermek amacıyla halk dili kullanılabilirdi. Ama bu kendisini dünya romancılığına adanmış ve evrensel mesajlar vermek isteyen Mahfûz'un kendisine has üslubundan kaynaklanmaktadır. Ona neden hep yazı dilini kullandığı sorusu sorulduğunda verdiği yanıt hep aynıdır: "Halk dili, halkın sıkıntı çektiği hastalıklardandır. Halk kalkındığı zaman ondan kurtulacaktır. Ben halk dilini cehalet, fakirlik ve hastalık gibi toplumun kusurlarından sayıyorum. Halk dili (Ammice) gerici bir hareket, edebi Arapça (Fushâ) ilerici bir harekettir. Halk dili, genişleme, bloklaşma, insancılık eğilimi olan modern çağla bağdaşmayan davranışlardan olan kendini sınırlama, kabuğuna çekilme ve içine kapanmadır."(Nevfel,1988:252, 'Usmân,1982,248) demektedir. Esere özlü bir anlatım ve şiirsel bir dil hakimdir. Diyalogların sıkça kullanılması romana bir dinamizm kazandırmaktadır.

KAYNAKLAR

- Dewâre, Fu'âd, Necib Mahfuz mine'l-Kavmiyye ile'l-Âlemiyye, Kahire-1989, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb.
- en-Nessâc, Seyyid Hâmid, Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse, Kahire-1980, Mektebet Ğarîb.
- ER, Rahmi, "Necib Mahfuz'un el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı Üzerine", TÖMER Dil Dergisi, Sayı 46, (Ağustos1996), S.5.
- eş-Şantî, Muhammed Sâlih, er-Rivâyetü'l-'Arabiyye fi Mısır min 1952 ilâ 1967 (Yayılanmamış Doktora Tezi), Kahire Ü.,Edebiyat Fak., 1983.
- eş-Şattî, Süleymân, er-Remz ve'r-Remziyye fi Edeb Necib Mahfuz, 1976.
- eş-Şeyh, İbrâhîm, Mevâkif İctimâ'iiyye ve Siyâsiyye fi Edeb Necib Mahfuz, Kahire-1987, Mektebetü's-Şurûk.
- Ferec, es-Seyyid Ahmed, Edeb Necib Mahfuz ve İşkâliyyetü's-Sırâ' Beyne'l-İslâm ve't-Tağrib, Mansûre-1990, el-Vefâ' li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- Mahfuz, Necib, et-Tarik, Beyrût-1972, Dâru'l-Kalem.
- " " , el-Liss ve'l-Kilâb, Kahire-1977, Dâru'l-Mısır li't-Tibâ'a.
- " " , (Çeviri:Er,Rahmi), Hırsız ve Köpekler, Ankara-1996,Vadi Yayınları.
- Milson, Menahem, "Negib Mahfuz and Quest of Meaning" , Arabica, XVII.
- Nefel, Yûsuf, el-Fennü'l-Kasasî beyne Ciley Tâhâ Huseyn ve Necib Mahfuz, Kahire-1988, el-Hey'etü'l-Mısriyyetül-Âmme li'l-Kitâb.
- Sa'id, Fâtumatü'z-Zehrâ' Muhammed, er-Remziyye fi Edeb Necib Mahfuz, Beyrût-1981, el-Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr.
- Sofhocles, (Çeviri:Tuncel, Bedrettin), Kral Oidipus, İstanbul-1956, M.E.B.
- Somekh, Sasson, The Changing Rhythm, A Study of Najib Mahfuz's Novels, Leiden-1973.
- Şukrî, Ğâlî, el-Muntemî, Kahire-1988, Ahbâru'l-Yevm.
- " " , Necib Mahfuz mine'l-Cemâliyye ilâ Nobel, Kahire-1988, Vezâretü'l-İ'lâm.
- 'Usmân, Abdü'l-Fettâh, Binâu'r-Rivâye, Kahire-1982, Mektebetü's-Şebâb.
- Ürün, Kazım, Çağdaş Mısır Romanında Necip Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları, Konya-1997, Esra Yayınları.

-Yıldız, Musa, Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü., Sos.Bil.Enst., Ankara-1992.

-YÜKSEL, Azmi, "Necîb Mahfûz'un Zukâku'l-Midakk Adlı Romanı"; Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Ankara-1992.